

LUND UNIVERSITY

Ljud och oljud : Vad hör naturen till?

Sandgren, Patrik

Published in:

Naturen för mig : nutida röster och kulturella perspektiv

2014

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sandgren, P. (2014). Ljud och oljud : Vad hör naturen till? I K. Ek-Nilsson, L. Midholm, A. Nordström, K. Saltzman, & G. Sjögård (Red.), *Naturen för mig : nutida röster och kulturella perspektiv* (s. 355-362). Institutet för språk och folkminnen.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Tystnad kan uppfattas som något sällsynt och värdefullt och en meddelare skriver: "Det är underbart med tystnad [...] Ljud finns överallt. Även i naturen, men det är oftast sköna, mjuka ljud. Kluckande vågor. Vindens sus."
Foto: Robert Willim.

Ljud och oljud

Vad hör naturen till?

Patrik Sandgren

Hur uppfattas ljud i relation till naturen – eller kanske snarare till naturnära omgivningar? Vissa kallar det ”i skogen” eller ”på landet”, medan andra finner naturen i urbana miljöer som i en park, likväl är det utomhus. I regel tycks natur associeras som motsatsen till kultur. Det är emellertid inte motiverat att dra för bestämda skiljelinjer mellan begreppen, även de gånger naturen och ljuden får representera en plats. Följande text refererar dels till svar på de frågelistor som sänts ut i anslutning till projektet *Naturen för mig*, dels till tidigare arkiverat material jämte egna erfarenheter.

Öga eller öra – se eller höra?

I rådande västerländsk kultur sätts i allmänhet ett högre värde på det *visuella* än det *ljudande*, vilket i sig ger goda skäl för att närmare undersöka hur ljud uppfattas i naturen. På motsvarande sätt är i regel också föreställningen om naturen i huvudsak visuellt inriktad, vilket gör att den ofta marknadsförs med hjälp av synliga uppenbarelser som passar för bland annat plancher och vykort. Djurparksbesökare är exempelvis framför allt inställda på att ”titta på djuren” men funderar knappast lika mycket på att gå in för att lyssna. Självklart används ljud för

att beskriva naturen, fast likväl är ljudillustrationer mindre vanliga än rena kombinationer av bild och text. Vårt samhälle är i flera avseenden konstruerat efter i första hand synsinnet, vilket till en del har att göra med betoningen på skriftspråket.

Följaktligen består människors eventuella semesteralbum och motsvarande sparade ”minnesbilder” av naturen i första hand av foton eller möjligen video, inte av utpräglade ljudinspelningar. Det tycks finnas acceptans för ett sämre ljud, eller till och med frånvaron av ljud, så länge som det finns en skaplig bild. Också beträffande

systematiserad kunskap anses bilden ofta tillförlitligare än ljudet. För ornitologer är ett foto av en fågel i regel viktigare som dokumentationsbevis än en inspelning av hur den låter. Undantag finns förstås, som när likartade sångfåglar eller svårobserverade och nattaktiva sumphöns enklast skiljs på lätet.

I många medier sätts också bilden av något före det hörbara, även om tv, internet och trendiga mobiltelefoner ger goda kombinationer av bild och ljud. Parallellt finns en tendens att även bedöma musikaliska uppträdanden utifrån det iögonfallande. I exempelvis Melodifestivalen, jämte otaliga talangjakter, tycks glittriga framträdanden många gånger överträffa själva musiken. Likaså på sociala medier som Facebook och Flickr, där speciellt den senare omfattar naturfotografering, fokuseras det i huvudsak på det bildmässiga.

I familjens tämligen ensliga sommartorp tittar åtminstone jag sällan på tv, även om där finns en fullt fungerande apparat. Hellre lyssnar jag på radio, vilket tycks passa bra ihop med naturen och en något anspråkslösare tillvaro. Ibland har jag radion på hela natten, så ljudsvag att den precis går att höra. Något liknande uttrycker en person som flyttat från stan till landet:

Mina ljud idag. Mycket annorlunda än för tre år sedan när jag bodde i en tätort i Skåne. Nu bor jag i glesbygd i Jämtland på en gård vid en sjö med mycket tystnad och tystnadens alla ljus eller förnimmelser. Ljuden i min vardag, en vanlig dag sedan min make dog och jag är ensam i det stora huset. Det är tyst morgon, mycket

tidigt kl 6 är jag uppe. Då är det absolut tyst, det blåser ju inte alls här som i Skåne. Ljud får jag åstadkomma. Radions P1, där finns mycket. Nu P2 där duktiga Kersti Adams Rey fått det stora uppdraget att spela klassisk musik i nästan 2 timmar. Programmet heter Aurora och det är precis vad det är, så småningom i alla fall. Morgonrodnad. Än är det mörkt här så tidigt på morgonen men det märks tydligt att ljuset är på väg.

Naturen och radion kan också tolkas vara i konflikt. När två familjemedlemmar väljer att genom en radioutsändning ta del av andra människors frisksportande, bestämmer sig en tredje för att umgås med naturen ”på riktigt”:

Familjen hade åkt till Marsliden för att fiska röding men också för att åka skidor. Det bar sig inte bättre att det var just under SM-vecka på skidor eller kanske det var Vasaloppet eller kanske var det en viktig ishockeymatch. I alla fall en viktig radioutsändning för min make och son. Jag talade bara om för de andra att jag åkte ut ett tag. [...] Jag såg konturen av Marsfjället [...]. Inga dofter inga ljud. Liten och ensam var jag. Minst i hela världen. Jag fick för mig att tystnaden doftade eller rättare sagt doftade inte alls eller att doftlöshet och tystnad hör ihop.

Å andra sidan finns de som värdesätter tv just för dess visuella möjligheter, även om den tillsammans med ljudet är en multimedial upplevelse. Att titta på naturprogram om fjärran platser kan exempelvis uppskattas som en hygglig

ersättning för det som kan vara svårt att uppleva i verkligheten:

Jag älskar naturen, solen gör mig glad o varm, ängarna, skogen, åar, sjöar o hav, att vara i det känns fantastiskt, t.o.m. i tv där man visar fantastiska scenerier från naturen på andra ställen i vår värld – det är surrogat men så vackert.

Tv-tittandet kan också värderas som positivt ur ett åldrandeperspektiv: ”Så sent som i går kväll satt jag och tittade på tv-programmet ’Mitt i naturen’. Så begivet man har det som vid 86 års ålder kan få uppleva djur och natur utan att själv kunna delta aktiv.” En pensionär som tidigare arbetade på Televerket berättar hur förhållandet till naturen har förändrats:

Jag hade det finaste arbete man kan tänka sig, jobbade ute i alla väder året runt. [...] På våren hörde man när strandskatan kom och (eregus-sarna) ejderhanarna ropade på ejderhonorna. [...] Nu sitter man i en lägenhet och väntar på våren på en ljugarbänk bland andra hyresgäster.

Även om själva bilden av naturen i allmänhet framhävs – alltså formellt hur naturen ”ser ut” – torde de omfattande ljuden vara nog så betydelsefulla. Särskilda ljudmiljöer kan under vissa förhållanden hotas av omgivande buller och det finns åtskilliga skyddade naturområden som gränsar till högtrafikerade vägar eller flygplatser. Människor kan med andra ord fortsätta att beskåda djurlivet men ha svårt att höra det. Även djuren kan ha svårt att höra varandra i tillräck-

lig utsträckning, då bland annat fåglar använder sina läten i lockande och revirhävande syfte. Ljudmiljöcentrum vid Lunds universitet har tagit fasta på liknande problem och förordar att vissa ljudmiljöer i anslutning till förslagsvis naturreservat eller bruksmiljöer ska kunna L-märkas (jämför K-märkning), ett uppslag från Kungliga Musikaliska Akademiens manifest från 1995. Eller som någon rättframt vill uttrycka det: ”Natur för mig är nog motsatsen till stadsgator och buller.”

Lyssna i naturen

På frågan *hur* människor lyssnar i naturen finns naturligtvis inga entydiga svar beroende på olika förutsättningar och intressen. De som bor eller ofta befinner sig närmare naturen har förvisso mer omedelbar vana av en dylik ljudmiljö, än de som mest vistas i stadsmiljö och tvärtom. Därtill har skilda individer olika god hörsel samt att många sannolikt uppfattar ljud mer subjektivt än bild. Likafullt anser nog flertalet att det är viss skillnad på ljud i naturen än i urbana miljöer.

Jag är uppmärksam på ljud när jag är ute i naturen, fast i varierande grad och på olika sätt. När jag skådar fågel är jag samtidigt koncentrerad på dess läten, men vid svamplockning mer fokuserad på att syna marken. I en motsvarande kontext resonerar musikforskaren Ola Stockfelt om olika sätt att lyssna, så kallade ”lyssnar-modi”, det vill säga omväxlingar mellan olika lyssnarlägen beroende på vad en person för tillfället är uppmärksam på i en omvärld fylld av ljudstimuli. Samtidigt är det känt att individen inte kan behålla en färsk ljudgestalt i minnet mer än ett fåtal sekunder innan den kodalas vidare i

hjärnbarken, ett fenomen som musikforskaren Olle Edström benämner ”psykologisk nutid”. Utifrån dylika perspektiv kan det vidare spekuleras över människors musiksmak. Ytterligare ett betraktelsesätt i detta avseende är musikpsykologen J B Davies antagande att känslorna för musik till viss del styrs av associationer som är kopplade till relationsminnen eller motsvarande. Av den orsaken kallas hypotesen ibland för ”Darling they’re playing our tune”. Davies menar helt enkelt att någon genom betingning kan lära sig att uppskatta viss musik (eller ljud) ungefär som Pavlovs hundar kände matlust när de hörde ljudet från en stämgaffel.

Varför lägger människor i annat fall inte märke till vissa ljud i naturen trots att de var för sig är tillräckligt hörbara? Emellanåt uppfattas ju inte ljuden som åtskilda, utan påminner mer om en formlös ljudmatta. Etnologen Karin Aras tänker i detta sammanhang att naturens bakomliggande ljudatmosfär består av vinden, vattnet, djurlätna etc. Hon kallar det för naturens ”grundtonart”, vilken antas inte alltid kunna avlyssnas avsiktligt och som i städerna motsvaras av ljuden från bland annat trafiken. Detta kan nog många känna igen. När jag flyttade till stadsdelen Klostergården i Lund, från att tidigare ha bott mer ”på landet”, så stördes jag till en början av ljudet från stadsbussen vars rutt gick på vägen utanför sovrummet. Snart vande jag mig och distraherades inte i lika stor omfattning. Följaktligen blev det för mig ett någorlunda accepterat bakgrundsljud. I en motsvarande kontext, fast kanske något tillspetsat, relaterar en person kortfattat till sina tidiga ljudupplevelser: ”Jag är upp-

växt på landet – där fanns inga ljud.”

Vilka ljud som tycks höra ihop med naturen förefaller som nämnts kunna styras av känslor likt dragningen åt särskild musik. Låt oss därför stanna upp en stund och överlägga skillnaden mellan ljud och musik, trots dess tydliga beröringspunkter. För en del är svaret måhända självklart men i *Nationalencyklopedins* artikel om musik kan vi läsa att det inte finns ”någon generell accepterad, heltäckande definition”, mer än att musik kan ”sägas bestå av vissa typer av organiserat ljud”. Så långt torde det vara upp till den enskilde att avgöra skillnaden. Dock fortsätter artikeln med: ”Å andra sidan finns det toner, t.ex. fågelsång, som i regel inte betraktas som musik eftersom de inte är efter mänsklig intention organiserade ljud.” Så även om en del människor faktiskt upplever fågelsång som ljuv musik, får väl antas att undantagen bekräftar regeln. I ett frågelistesvar formulerar en meddelare med stöd av en egen dikt hur hon tydligt uppfattar naturen som musik:

Foto: Britta Larsson.

Symfoni

*Jag lägger mig ner på hällen
och lyssnar
havet ligger spegelblankt
men ändå anar jag
gårdagens upprördhet
utifrån kommer ljudet
av dyning som häver sig*

*Dirigenten höjer taktpinnen
gudingarna faller in
med trolska förförelsetoner
strandskatan med en lång
uppåtgående drill
och tärnorna med vassa skrik
symfonins skönaste toner*

*Med slutna ögon
ser jag solen
med öppna sinnen
dricker jag våren
Kjerstin Danielsson*

Ljud i naturen

Både boende och besökare i naturen besvärar sig emellanåt av oönskade ljud från fordon, surrande vindkraftverk och andra artificiella (o)ljud som inte tycks passa in. En del förbinder naturen med avskildhet och tystnad, där också andra människors stöj kan upplevas som störande. Å andra sidan kan ju naturen låta riktigt ordentligt i samband med oväder, jordskred och andra naturfenomen. Motsvarande oväsen skildras som tämligen behagliga i en berättelse om barn-domssomrar i Kämpinge i Skåne:

Extra njutbart var det att ta sig ner till stranden på morgnar eller kvällar då man var så gott som ensam. Då kunde man verkligen njuta av havet, vågor som kluckar mot stranden, vågor som slår mot stranden när det är oväder och när åskan slår ner i havet.

I andra fall är också fågelsång och porlande bäckar påtagliga ljud i naturen. En del ljud kan uppfattas som mer samstämda än andra, vilket omnämns i samband med upplevelser som gjort intryck i Kristianstad vattenrike i Skåne:

Det man känner är att man inte tänker på något man bara finns till och njuter av vinden eller solen lukt av blommor och träd samt fågelsång. [...] Och alla fågelskådarna har gått hem då är det tyst och lugnt med hela översvämningen för sig själv. [...] Fågelsången är bedövande. Dessa ställen åker man (till) [sic!] ensam om man vill tänka sina egna tankar men det är underbart att åka dit med mat och vin tillsammans med vänner.

Förut nämnda poet ger i en annan av sina dikter uttryck för upplevelser i Bohusläns skärgård. Hon skildrar i nedanstående citat, hämtat ur dikten ”Långö”, hur naturen och dess ljud tycks protestera mot människorna som inkräktare.

*Då vi glider in i viken
med de branta stränderna
skriker gråtruten
ut sin ilska över intrånget
innan den lyfter och flyger bort*

Vad är då tystnad? Någon kanske svarar – det är väl när det är riktigt tyst! Men tystnaden, eller pausen för att tala musikspråk, är nog mer relativ än så och underlättar snarare att urskilja (de andra) ljuden. Tystnad torde väl därför infinna sig när det är tillräckligt tyst för att kunna lyssna. Psykologen Håkan Svenbro uttrycker liknande idéer på ett tänkvärt sätt. Ur ett filosofiskt perspektiv återger han ett fiktivt samtal mellan mäs-taren och lärjungen, där den förre ställer frågan: ”Hur låter tystnaden på Skånes tystaste plats? Den senare svarar skarpsinnigt: ”som ett rullande stenblock!”

Hur tystnaden uppfattas i naturen kan vara en aspekt att undersöka närmare, alltså formellt hur frånvaron av vissa ljud kan urskiljas. Samtidigt kan en förnimmelse av ljudlöshet nog frambringa en relativ upplevelse i jämförelse med uppfattningen av oljud. Å andra sidan tycks ju människor vara begåvade med möjligheten att kunna koppla bort vissa ljud. Frågan är hur frivilligt och spontant detta egentligen är? Om människor mer eller mindre tvingas att vänja sig

vid att sortera bort ljud, kan de nog få svårare att uppmärksamma ljud när de väl önskar det, var de än befinner sig.

Naturens relativa tystnad kan å ena sidan uppfattas som något sällsynt och värdefullt: ”Det är underbart med tystnad. Jag söker efter tystnad. Ljudfria zoner, finns det? Ljud finns överallt. Även i naturen, men det är oftast sköna, mjuka ljud. Kluckande vågor. Vindens sus.” Samtidigt som tystnaden visserligen kan beskrivas vördnadsfullt, fast i högre grad resignerat:

Jag uppskattar tystnaden. [...] Skog är också oftast tyst, i varje fall barrskog som i stor utsträckning saknar djurliv som låter som fåglar. Egentligen enda fördelen med barrskog, för den är förbannat trist fast tyst.

I svaren på frågelistan beskriver människor som känner anknytning till naturen och dess olika platser också sina upplevelser av ljuden där. Hur förenade dessa erfarenheter är med den faktiska uppfattningen av ljuden kan sannolikt variera. Att exempelvis njuta av vågorna som kluckar mot stranden kan tolkas både som en helhetsupplevelse och att känslan tillfaller själva ”klucklju-

det” i sig. Upplevelsen ljud är ju som regel en del av en sammanhängande sinnesnärvaro, normalt i ständigt sällskap av syn, känsel, lukt och smak.

Sammanfattningsvis påverkar ljuden i naturen, eller också frånvaron av dem, människor på olika sätt. Även i vad som skulle kunna antas företräda mer typiska fall, uppfattas inte alltid utfallet förutbestämt. Till exempel tycks det inte självklart, att bara för att en person bor eller ofta är stationerad i en naturnära miljö, så upplever den automatiskt en utmärkande ljudkontakt där. En uppmärksam besökare förefaller kunna vara nog så observant. Detta betyder med andra ord att samma plats som uppskattas som genuin natur av den ene, kan inrymma mer av kultur för den andre. Därtill har förstås olika erfarenhets- och kunskapsnivåer om naturen en viss betydelse för hur dess ljud urskiljs och bestäms. Avslutningsvis får ett lätt ironiskt citat visa hur någon i ett sådant sammanhang blir imponerad av bekanta som är duktiga på att artbestämma fåglar utifrån deras läten:

Jag fascinerar av ornitologiska vänner som omedelbart hör talltickor och björkpipare i varje snår. Jag hör bara fåglar.

Referenser

Vid arbetet med denna artikel har följande litteratur använts, som samtidigt anknyter till mer djupgående studier rörande ljud och lyssnande: ”På ljudpromenad i Istanbul” av Karin Aras i *Dragomannen* 13 (2011), *The psychology of music* av John Booth Davies (1978), ”Vi ska gå på restaurang och lyssna på musik. Om receptionen av restaurangmusik och annan ”mellanmusik”” av Olle Edström i *Svensk tidskrift för musikforskning* (1989), ”Adequate modes of listening” av Ola Stockfelt i *Keeping*

score: music, disciplinarity, culture (red. David Schwarz, Anahid Kassabian och Lawrence Siegel, 1997) samt "Meditation över tystnad" av Håkan Svenbro i *Ljud och tystnad för sinne och själ* (red. Frans Mossberg, 2009).

Artikeln bygger på svar från frågelistan "Naturen för mig" (2010) som har inkommit till Folklivsarkivet i Lund, Institutet för språk och folkminnen (Göteborg, Umeå, Uppsala) och Nordiska museet samt på frågelistan "Ljud och ljud" (2006) från Folklivsarkivet i Lund.

Mer att läsa om ämnet finns på internet.

Artportalen: <http://www.artportalen.se/birds/gallery.asp>

Manifest för en bättre ljudmiljö: <http://www.ljudcentrum.lu.se/upload/Ljudmiljo/MANIFEST.PDF>

Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se/lang/musik>

Träd och musik av Patrik Sandgren: <http://www.fredriksdal.se/program/arets-tema/tradkronikan/patrik-sandgren-musikarkivarie>

Särskilt tack till Kjerstin Danielsson.